

BOD PÉTER

A Barbárok világának időtlensége

JÁSZBERÉNYI SÁNDOR: A VARJÚKIRÁLY –
NYUGATI TÖRTÉNETEK

Kalligram Kiadó
Budapest, 2020
320 oldal, 3990 Ft

Kettős alkotói vállalás szorításában készült Jászberényi Sándor *A varjúkirály* című harmadik prózakötete. Olyan magasra tette maga számára a mércét, ahonnan lényegesen nagyobb valószínűséggel lezuhanhat, mint talpon maradhat. Kisregényét a magyar próza huszadik századi csúcsteljesítményének, Móricz Zsigmond *Barbárok* folytatásának szánta, ami szinte teljesíthetetlen elvárás önmagával szemben. Minderől egy vele készült terjedelmes interjúban az Élet és Irodalomban beszélt.

A szerző fokozta a hajmeresztő tétet azzal, hogy időben olyan közeli történet feldolgozására tett kísérletet, ami a komoly irodalom és a komoly irodalmi művek kapcsán közmegegyezésszerűen nem elfogadott. A Magyarországra 2015 nyarán tömegesen érkező bevándorlók (migránsok) történetét állítani a kisregény cselekményének középpontjába két-fajta veszélyt hordoz magában egymást kiegészítve és felerősítve. Egyfelől hihetetlen a kísértés a zsurnalisztikus alkotói megoldások irányába. Másfelől olyan mértékben átpolitizálódott a téma, ami azt is kétségessé teszi, hogy öt-hat év távlatában érvényes művészi kísérlet tehető annak irodalmi feldolgozására.

A nyaktörő mutatványt sikerrel oldotta meg a hazai kortárs próza egyik legeredetibb tehetsége, aki a szó földrajzi értelmében is egyre inkább hazatalál. Egy riport- és két prózakötettel (ne feledkezzünk meg két verseskötetéről sem) a háta mögött akarva-akaratlanul a közel-keleti történetek krónikásaként könyvelték vagy könyvelhették el Jászberényi Sándort, akinek életrajza önmagában is ráerősít erre a fajta értelmezésre azzal a ténnyel, hogy ideje nagy részét hosszú évek óta Kairóban tölti. A *Budapest-Kairó*, az arab tavasz egy fontos fejezetét feldolgozó riportkönyve éppen úgy a jelen magyar irodalmának kevés egzotikus írójának láttatja őt,

mint *Az ördög egy fekete kutya* és a *Lélek legszebb éjszakája* című két novelláskötete, amelyek történetei legnagyobb részt közel-keleti helyszíneken, fegyveres konfliktusok közelében játszódnak.

A *varjúkirály* távolságtartó tárgyilagosságával, szenttelen előadásmódjával, a történet szereplőinek személyiségére való összpontosításával olyan messzeségbe helyezte a cselekményt, amely megteremtette azt a szükséges távlatot, ami az irodalmi megközelítésmód elengedhetetlen feltétele. Ebben az eljárásban és annak megvalósításában van valami kivételes mesterségbeli tudás. Mindeközben hű marad a mintának választott mórírczi próza szabályrendszeréhez, vagyis a nyelvi puritánsághoz, a feszes, sokszor tómondatokra zsugorodó párbeszédhez, a hagyományos időrendi elbeszéléshez, az egyetlen vonalvezetésre épülő történetmondáshoz, az ábrázolt táj és tér egyszerűségéhez, a külső és a belső környezet primitívességéhez és durvaságához.

A nevelőintézetből a déli határ közeli tanyavilágba kerül Csontosnak és barátjának, Csabinak a történetét elbeszélő kisregény döbbenetes egyszerűséggel mutatja be, hogy az anyagi kiszolgáltatottság miatt hogyan válnak jobb sorsra érdemes emberek a hazai szélsőjobboldali mozgalmak játékszerévé. Pontosabb úgy fogalmazni: alkalmazottaivá. Napidíjért illegális hátrvédelmi csapatokat szerveznek náci színezetű szervezetek, amelyek a hirtelen elindult migrációs hullám hónapjaiban a törvényen kívül cselekszenek. A megbomlott világrrend metaforájaként is értelmezhető, hogy az ordítóan szélsőséges nézeteket valló Ákos testvér vezette paramilitáris alakulat szabadon tevékenykedhet az elvben civilizált és jogrend uralta országban. A kietlen, isten háta mögötti világ a két főszereplő számára az irracionalitás (Csontos) és a hiedelmek (Csabi) terepuma. Nem önálló, a választás szabadságával rendelkező szereplői ennek a világnak, hanem sokkal inkább vegetatív lényei. A világ, amelyben létezni adatott nekik, akár a *Barbárok* mikrokozmosza. A délvidéki pusztában megállt az idő. Itt mintha a XIX. század második évtizedére se érkezett volna el a felvilágosodás.

Csontossal a mű elején sikertelen öngyilkossága közben ismerkedünk meg. Az élet fájdalma és sehova sem vezető jellege miatt keresi a világból való kilépés lehetőségét, miközben öngyilkosságban meghalt anyja démonával viaskodik a kisregény egész cselekménye során. Csabi a romafolklor egyik toposzát idézgeti, ami szerint a bűnösökért eljön a varjúkirály. Védekezésésképpen élő varjakat szegez háza kerítéséhez, hogy így tartsa távol a madárban megszélyesülő ártó szellemet. A büntelen bűnösség lelki csapdájába vergődő Tibi Csontossal együtt nem alakítója, hanem elszenvédője saját életének. A szerb–magyar határnál, Átokfalanál (ez volt az itt található ásothalmi tanyavilág korábbi, jó ideje nem használt elnevezése) a szomszédos országba kergeti vissza a törvénytelen paramilitáris csoport a tömegesen érkező szír menekülteket. A haza állítólagos szolgálatának a nevében, ám Csontos és barátja leginkább azért, mert az olyan társadalom kívüli alakokat, mint őket – ahogyan magukról alapos életismerettel megállapítják – árufeltöltőnek sem vennék fel a közeli Tescóba.

Az irántuk táplált gyűlölet „mocskos állatokat” lát messziről érkezett emberekbe. A nyelvi agresszió és vulgaritás a fizikai megsemmisítés előszobája, és a dolgok belső logikájából aligha következhet más, mint a migránsok egyre durvább bántalmazása, amelynek végpontja egy öttagú család meggyilkolása és elföldelése a határ túloldalán. Ami történik, nem előre kitervelt. A tizenhat-tizenhét éves lányuk védelmére siető családtagokat bántalmazzák megdöbentően durván az önkéntes határvédők. Az első halott után nem hagynak szemtanút, mi-

közben a lányt egymás után megerőszakolják. Mindennek eszmei háttérében a keresztény Európa védelme áll – legalábbis a propaganda szintjén.

A nyomorúságos, nekik mégis megélhetést jelentő napidíjért (az áldozatok kifosztása nem várt nagy összegekhez juttatja őket) az előre tisztázatlan tartalmú munkát vállaló Csontos és barátja, Tibi ekkor indulnak el a bűn és bűnösség útján, amely a világvégi tájat az addigiaknál is sötétebb színűre festi. A kézenfekvő orosz irodalmi előkép és párhuzam mellett az elkövetett szörnyűséggel megbirkózni képtelen Csabi nem tud megküzdeni rémálmaival. A lappangó lelkiismeret-furdalás köreit kénytelen bejárni az Alföld nyújtotta dermesztő hátterben annak „jeges szelével” és „keményre fagyott pusztaságával”. Ellene nem a birnami erdő indul el, mint a törvénytelen skót király, Macbeth ellen, ám Csabi öngyilkossága látéletszerűen mutatja, hogy mentálisan képtelen az általa is elkövetett gazság feldolgozására.

Csontost a gyilkosság után hallucinációk gyötrik. Kilencéves korában elvesztett anyja mellett feldolgozhatatlan marad számára roma származású barátjának, Tibinek a halála, amelyben okkal vagy ok nélkül felelősnek érzi magát. A fiatal cigány férfi a kisregény elején arról beszél neki, hogy a varjúkirály kivájja a szeretetet az emberekből. Csontos ezt hallva eltűnődik: „(...) elképzelése sem volt, hogy milyen szeretetet lehetne még kivájni belőle.” Mégis a barát eltemetése a mélyen érző ember gesztusainak sokaságát hívja elő Csontosból. Az irgalmat, a részvétet, a gyászt, a másik hiányának kínzó tudatát. Tibi temetése így lesz a fogalom mélyebb értelmében végtisztesség. Közben a közös bűn feltáratlan és megtorlatlan marad. Jászberényi prózája ebben a dísztelen pompában mutatkozik nagyon erősnek és hitelesnek. Nehezen felmérhető nagyságú valóságismeret a tőkesúlya *A varjúkirálynak*.

A frissen megjelent kötet *Nyugati történetek* címmel tizennégy novellát is tartalmaz, amelyek elemzése most kívül esett a recenzens lehetőségein. Az új Jászberényi-műről számos kritika jelent meg az elmúlt hónapokban, ami az irodalmi beérkeztség nehezen kétségbe vonható jele. Prózájának terjedelmi és tematikus áradása azt jelzi, hogy nem foglya egyetlen olyan irodalmi skatulyának sem, ahova eddigi kritikusanál közül többen az egyszerűség kedvéért szerették volna bezárni.